

Tenkrát nejen na západě aneb Proměny westernu

Jiří Almer

Western jako žánr se v České republice příliš neprodukuje. I přesto u nás stále vychází nové publikace, které toto téma zkoumají, a to jak literatura faktu, tak odborné práce. Sborník textů Ptáčka a Švábenického představuje nejaktuálnější fázi výzkumu, založeného na víceméně interdisciplinárních základech. Publikace z prostředí Univerzity Palackého v Olomouci vychází ze základu filmových a divadelních studií, i když se nezaměřuje pouze na ně. Nabídkou tematických článků je již na první pohled zajímavá a podnětná.

Práce nemá jasné směřování, jímž by se badatelský výzkum měl ubírat, editoři „si nekladou za cíl poskytnout komplexní a vyčerpávající pohled na zvolenou problematiku...“ zaměřují se spíše na jednotlivé fenomény Divokého západu. Zastoupení autoři vycházejí ze svých vlastních témat, společně však zachycují „proměny westernu“ jako žánru. V této recenzi se

proto spíše zaměřím na hodnocení práce konkrétních přispěvatelů. Tematické články doplňují rozhovory s filmovými tvůrci spaghetti (italo)westernů Toninem Valeriim a Ernestem Gastralidim, které vedl editor Jan Švábenický.

Základ kolektivu tvoří badatelé v oboru divadelních, filmových a mediálních studií působící na olomoucké univerzitě. Editor Luboš Ptáček, pedagog na výše zmíněné univerzitě, pojímá westerny v souvislosti s americkou armádou a názory na ni. Editor Jan Švábenický se kromě rozhovorů věnuje ve dvou studiích spaghetti westernu, v prvním případě celkové ikonografii těchto filmů (dílo Tonina Valeriioho) a poté vyobrazení žánrového antihrdiny, kterého konkretizuje v podobě mexického peóna.

První z autorů, Petr Bilík, jakožto specialista na český film, analyzoval ve svém článku první tuzemský film na westernovém základě – Smrt v Sedle z roku 1958.

Přestože se v úvodu zdá, že má autor zájem pracovat s postupným přijímáním některé westernové ikonografie do socialistického realismu a s vypořádáním se s výchovným účelem filmu ze strany vládnoucí ideologie, text brzy sklouzne spíše k praktickým otázkám natáčení snímku. K přijetí a hodnocení filmu ze strany společnosti se vrací až v závěru, navíc velmi stručným způsobem. Snímky v podstatě vycházející z Divokého západu, jež vznikly ve východním bloku, přijímaly jen část westernové obrazovosti. Jejich dějová linie se točí obvykle okolo boje s bandity, v případě *Smrti v Sedle* hrají velkou roli koně a láska k nim. Tyto souvislosti v přijímání a odmítání ikonografie jsem v článku postrádal, Bilíkův příspěvek není ani příliš čtivý. Nabízí se otázka, zda bylo vhodné začínat článkem o českém prostředí, kde se dá těžko čtenáři vysvětlit základní westernová stavba či motivy.

Tématika *Cangaçeiros* jakožto fenomén sociálního banditismu v oblasti Sertão na brazilském severovýchodě (proto kinematografický termín *Nordestern*) nezaujímá v českém prostředí nijak viditelné místo. Proto příspěvek Zuzany Burianové, odbornice na brazilskou kulturu, považuji za nejpřitažlivější, a co se týče konceptu

a hodnoty výpovědi za nejkvalitnější z celého díla. Autorka se nezaobírá příliš westernem jako celkem, zamýšlí se však nad jeho přijetím do brazilského, na národních

**TI CO VYROSTLI NA WARCRAFTU,
DOBŘE VĚDÍ, ŽE PEONA NIKDY NIC
DOBRÉHO NEPOTKÁ**

Peon – Označení pro latinsko-amerického, případně mexického dělníka či rolníka, jenž se obvykle živí námezdní prací a představuje pomyslné sociální dno. V Mexiku se peony stávali i bývalí majitelé farem, kteří nebyli schopni zaplatit své dluhy bohatým latifundistům, čímž o majetek přišli. Tématika vykořisťování peonů nachází své místo v marxistické ideologii aplikované na země třetího světa.

motivech založeného, filmu. Důraz klade na nejnámennějšího režiséra nejen tohoto stylu Glaubera Rochu, který ve svých filmech (především *Bůh a Ďábel v zemi Slunce* z roku 1964) kombinuje prvky blízké brazilské národní kultury s marxismem. Burianová se v příspěvku věnuje celkové problematice *Cangaçeiros*, jejich zobrazení v brazilské kultuře a následně i jejich dědictví, jež proniklo do filmové tvorby. Zabývá se však pouze původními filmy, evropské recepci se vyhýbá. Takovou souvislost bych osobně považoval za velmi zajímavý doplněk.

Prvním výrazným příspěvkem ve sborníku věnovaným ikonografii a filmařským postupům westernu v jeho nejslavnějším období, zasazovaném do předválečných

Spojených států, je studie Miroslava Haina. Tento specialista na klasický hollywoodský film se zabývá vlivem filmu noir. Mezi základní znaky tohoto žánru patří ambivalence hrdinů, dále specifické nasvícení, které má za cíl zdůraznit pocity hlavního hrdiny. Film noir, rozvíjející se od 40. do 60. let 20. století, se dle Haina podstatně podepsal na mnohých amerických westernech, jež dnes patří mezi klasiku žánru.

Pojmy spaghetti western a italowestern jsou konstrukty, k nimž mají různí filmoví tvůrci a vědci ambivalentní přístup. Spaghetti western s sebou nesl v době vzniku žánru i poněkud posměšné konotace, jež jsou však dnes prakticky zapomenuty. Přesto se někteří režiséři a badatelé (mezi nimi je i Švábenický) tomuto označení vyhýbají. Pro žánr proto používají pojmu italowestern.

Zdeněk Hudec se ve své studii zabývá významným režisérem amerického „westernového revizionismu“ Samem Peckinpahem. Hudec o této osobnosti, přezdívané mnohdy „krvavý Sam“, již napsal celou monografii. Jeho studie ve sborníku je plná teorií a interpretací s využitím široké škály peckinpahovské literatury především anglosaské provenience. Kromě způsobů, jak se tento režisér „vypořádal“ s tradiční westernovou ikonografií, se autor věnuje například jeho násilným scénám a jejich esteticko-filosofickému kontextu, často spojovanému s aristotelovskou Katarzí. Na základě toho poukazuje na hlavní rysy revizionismu Divokého západu, tedy hlav-

ně neromantickou proměnu hlavního hrdiny, relativizaci hodnot, ale zejména boření mýtu o americkém poslání na Západě, spojeném s útlakem původních obyvatel. Kvůli přemíře faktů a interpretací však příspěvek působí poněkud těžkopádně.

Samotnému původu filmového žánru z Divokého západu se věnuje amerikanista Michal Peprník ve svém příspěvku k westernizaci románu Jamese F. Coopera

Poslední Mohykán. V tomto ohledu hledá interpretační možnosti především v konstituování hrdiny v rámci americké literární tradice. V časovém horizontu 40. až 60. let názorově doplňuje Hainův příspěvek o filmu noir. Proměňám westernu v dalším

běhu dějin a novějších filmových zpracování Coopera se však již autor nevěnuje, naprosto vypouští evropského Posledního Mohykána od režiséra Haralda Reinla. V tomto případě bych uvítal mírný přesah nad čistě americkou tradici, především pokud je řeč o proměnách westernu.

Editor Luboš Ptáček přináší velice zajímavý článek s tematikou demytizace americké armády, neboť v rámci žánru požívala tato složka státní moci silnou aureolu hrdinství a cti. Boj vojáků a Indiánů patří mezi jeden ze základních pilířů westernu. Od patriotismu „kavaleristických“ snímků s „dlouhánem“ Johnem

Tohle by Marlon Brando nezvlád...

Waynem přenáší autor armádu do jejich konotací s krutostí, nadutostí a obranou pouze zdánlivě demokratické společnosti, čemuž tehdy nahrávaly mimo jiné záběry z války ve Vietnamu. V hodnocení Ptáček správně vystihl fakt, že k demytizaci americké armády nedocházelo jen v rámci žánru westernu, ale i v jiných populárních žánrech americké kinematografie, do té doby velmi tradičních a spíše konzervativních (dobrodružný/válečný film). Dle mého názoru je se zpodobňováním amerického Divokého západu v posledních dvaceti letech mýtus vojáctví a válečnictví stále neodmyslitelně spjat, i když v něm nemá armáda tak výrazné místo jako kdysi.

Nejvíce vyčerpávající příspěvky, a to jak v pozitivním, tak negativním smyslu, přináší Jan Švábenický, editor a vedoucí rozhovorů, jež sborník zakončují. V prvním článku se zabývá specifickou tvorbou jedné z předních postav spaghetti westernu – Tonina Valeriiho. Naráží především na rozdílnost oproti stylu nekorunovaného krále žánru Sergia Leoneho, s nímž Valerii spolupracoval. Přílišný důraz na Valeriiho však odvádí pozornost od dalších významných tvůrců, kteří mají místo mezi touto elitou a s nimiž Švábenický

Valeriiho tvorbu nesrovnává. Tím mám na mysli především práci režisérů jako Sergio Corbucci nebo Enzo G. Castellari.

Sociální tematikou prodchnuté westerny Sergia Sollimy jsou předmětem druhého příspěvku Jana Švábenického. Věnuje se v něm žánrové typologii mexického peóna jakožto specifického (anti) hrdiny. Trilogie, kde hlavní roli obsadil tehdy populární Thomas Millian, se stala, z části i díky němu, skutečně úspěšnou, a to i s ohledem na šíření výrazně marxistického ideologického poselství. Švábenickému se podařilo úspěšně analyzovat a interpretovat tento fenomén, ovšem osobně nevidím výraznější přínos pro světový výzkum, k čemuž autor ambice a schopnosti bezpochyby má. Tuto problematiku již obšírně rozebral Austin Fisher ve své knize *Radical Frontiers in the Spaghetti Western* roku 2011 (recenze knihy viz Lógr 11).

Rozhovory vedené s Toninem Valerim a scenáristy Ernestem Gastralim a Sergiem Donatim, zkušenými mistry příběhů nejen v rámci žánru a spolupracovníky nejvýznamnějších tvůrců, vnímám velmi pozitivně. V nich se daří zachytit mnohdy

I soudruzi mají rádi koně...

Střílet na nás? Vždyť jsme americká armáda!

nepsané zvyklosti vzniku spaghetti westernů nebo trendy, jimž se tvůrci museli podřídit. Vedle jiného zmiňuje Ernesto Gastraldi nutnost přizpůsobení se producentům toužícím pouze po populárních žánrech s komerčním potenciálem. Celkově by mi přišlo vhodnější, kdyby Švábenický své teze ve studiích doplňoval rozhovory nebo na ně častěji odkazoval. Takto práce působí příliš roztříštěně a pro čtenáře neznajícího do hloubky spaghetti western možná i nepřehledně, a proto neuchopitelně.

Souborná publikace má ambice získat prvenství mezi tuzemským bádáním o problematice westernu mimo rámec čistě popularizačních prací. Jednotliví autoři se často ne zcela plánovitě doplňují,

kupříkladu interpretace Sama Peckinpaha a Švábenického v souvislosti s jeho tématem italowesternů. Přestože se umístění jednotlivých článků mnohdy dle mého soudu nevyřešilo příliš vhodně, nezpůsobilo to výraznější rozpory ohledně některých interpretací souvisejících s proměnami westernu. Sborník tak jistě zaujme mezi výstupy tuzemské humanitní vědy viditelné místo, třebaže ji ocení spíše vyhranění fanoušci žánru nebo filmoví vědci.

L. Ptáček a J. Švábenický (eds.): Proměny Westernu; Pluralita žánrových, estetických a ideologických konceptů

Univerzita Palackého v Olomouc 2013, 330 stran